

Elektronická kniha na objednávku

Androvič, Alojz – Pírová, Jaroslava

Univerzitná knižnica v Bratislave

Úvod

V prvom štvrtroku 2007 Univerzitná knižnica v Bratislave spustila novú verejnú službu „Elektronická kniha na objednávku“ (eBook on Demand – EoD). EoD predstavuje e-službu poskytovanú v online prostredí, ktorá zahŕňa objednanie knihy, digitalizáciu, spracovanie technológiou OCR, doručenie klientovi a prípadne aj následné vystavenie takto spracovaného dokumentu v digitálnej knižnici.

Projekt eTEN EoD sa implementuje do UKB v rámci bloku európskeho výskumného programu eTEN a je založený na spolupráci medzinárodného konzorcium knižníc. Konzorcium predstavuje sieť významných európskych knižníc, pričom centrálnym uzlom je koordinátor projektu - Univerzitná knižnica v Innsbrucku, lokálnymi uzlami sú zúčastnené knižnice - estónska národná knižnica v Talline, knižnica Humboldtovej univerzity v Berlíne, knižnica viedenskej univerzity vo Viedni, národná a univerzitná knižnica Maďarska v Budapešti, univerzitná knižnica v Grazi, univerzitná knižnica v Regensburgu, univerzitná knižnica v Greifswalde, Národná a univerzitná knižnica Slovinska v Ljubljane, Univerzitná knižnica v Bratislave, kráľovská a univerzitná knižnica Dánska v Kodani, národná knižnica Portugalska a Bavorská štátna knižnica v Mníchove.

Cieľom služby je operatívne digitalizovať knižné dokumenty (typu monografia) na objednávku klienta, podľa jeho vlastného výberu. Diela sa digitalizujú úplné, teda „od dosky po dosku“. Zo vzniknutých digitálnych obrazov sa ako medziprodukt vytvorí elektronický súbor vo formáte PDF, ktorý sa následne spracováva technológiou OCR, ktorá z nasnímaného digitálneho obrazu vytvorí strojom čitateľný text. Výsledným produktom služby je PDF súbor obsahujúci obrazovú aj textovú informáciu, prekrytú avšak navzájom oddeliteľnú. Výsledný formát sa prostredníctvom siete odosiela na e-mailovú adresu klienta služby a následne ho možno včleniť do digitálnej knižnice, kde je príslušne indexovaný a vyhľadateľný bežnými internetovými prieskumovými nástrojmi.

Proces spracovania od objednania dokumentu až po doručenie produktu objednávateľovi prebieha výhradne elektronickým spôsobom. Významným prínosom je projektu možnosť spolupráce s významnými európskymi knižnicami a ďalšími inštitúciami v krajine, teda ako na úrovni medzinárodného konzorcium tak aj v domácom prostredí.

Význam a ciele EoD

Význam a ciele služby možno vnímať na troch úrovniach. V prvom význame ide o novú elektronickú službu (e-službu) knižnice, ktorá je v súčasnosti jedinečná v tom, že je orientovaná na online prostredie, čo maximálne vyhovuje klientom mimo sídla knižnice, najmä hendikepovaným osobám, pretože vďaka možnosti vzdialeného prístupu a online priebehu služby odpadá fyzická návšteva knižnice.

Na druhej úrovni hovoríme o otváraní fondov pre širšie publikum. Doposiaľ nebolo napríklad bežne možné absenčne sprístupňovať dokumenty historickej povahy resp. aj významnú časť iných vzácnych a prezenčných fondov. Tým, že služba fyzicky nesprístupňuje tieto dokumenty, nedochádza k ich strate, poškodeniu či opotrebovaniu častým používaním a inak neprístupné dokumenty sa dostávajú k svojim čitateľom.

Tretím významným prínosom služby je dlhodobá ochrana dokumentu v elektronickej forme a budovanie digitálnej knižnice. Elektronické knihy vytvorené touto službou môžu byť indexované počnúc širokou škálou metaúdajov až po úroveň plného textu a vďaka tomu teda vyhľadateľné odpovedajúcimi nástrojmi v prostredí internetu. Navyše, každá elektronická kniha bude hypertextovým prepojením spojená so svojím originálom na fyzickom nosiči prostredníctvom príslušného katalógu.

Jednou z nevšedných výhod služby je, že nie je obmedzená len na registrovaného používateľa knižničných služieb. Keďže proces objednávanie služby prebieha online a nevyhnutne sa nezakladá sa na údajoch vzťahujúcich sa k príslušnosti ku knižnici, možno službu ponúkať širokým vrstvám obyvateľstva, na inštitucionálnej a individuálnej úrovni – ako sú odborníci z radov knižníc, archívov a ďalších vedeckých inštitúcií, ale aj bežní občania, podniky a inštitúcie. V širšom kontexte je vďaka tejto vlastnosti možná orientácia nielen na slovenského klienta. Predpokladáme napríklad záujem o službu medzi Slovákami žijúcimi v zahraničí. Služba tak prispieva na rozširovanie slovenskej písomnej kultúry v európskom meradle.

Bezprostredným cieľom projektu je zavedenie nového modelu e-služby založenej na virtuálnom prostredí, aká v našich knižniciach doposiaľ neexistovala a aká odpovedá vývojovým trendom v európskych knižniciach.

Súčasný stav riešenia

Počnúc 1.10.2006 sa realizácia projektu eTEN EoD rozvrhla do osemnástich mesiacov. Prvé štyri mesiace projektu boli prípravnou fázou, počas ktorej UKB a ostatné partnerské knižnice pripravovali podmienky na experimentálne fungovanie služby – bolo treba zodpovedať otázky priestorového, personálneho, finančného, dokumentového zabezpečenia služby, definovať jednotlivé kroky –

postupnosť prác pri spracovávaní objednávky a stanoviť metódy a formu prezentácie / publikácie elektronických kníh a podobne.

Na účely nábehu služby sa vypracoval plán na digitalizáciu exemplárnych dokumentov, ktoré budú slúžiť na zaujatie klienta s cieľom priviesť ho k použitiu služby. V tomto štádiu sa služba sústreďuje na dokumenty z fondov UKB, čo však nie je konečný stav – čím viac partnerov sa zapojí, tým bude výber dokumentov pre klienta väčší.

Po technologickej stránke sa pracuje s existujúcim hardvérovým a softvérovým vybavením v oddelení digitalizácie UKB. Využíva sa systém zasielania dokumentov MyBib eDoc a skener BookEye. Z pohľadu personálneho zabezpečenia služby hovoríme o 12-hodinovej prevádzke 5 dní v týždni, ktorú zabezpečujú traja špeciálne vyškolení stáli zamestnanci UKB.

Vývoj nástrojov EoD sa financuje z fondov EÚ, ktorá konzorcium ako celku prisúdila rozpočet vo výške viac ako 2.9 milióna EUR, z čoho jednotlivým partnerom konzorcia prislúcha finančná čiastka rôznymi výškami. UKB má možnosť čerpať na tento účel finančnú čiastku vo výške viac ako 137.000 EUR. Tieto prostriedky sú účelovo viazané na špecializovaný personál, prevádzku technologického vybavenia, cestovné a režijné náklady. Nevyčerpané finančné prostriedky po uplynutí doby trvania projektu sa musia vrátiť do rozpočtu EÚ.

Priebeh služby EoD

Priebeh služby EoD od objednávky klienta po vystavenie e-booku v digitálnej knižnici je v podmienkach UKB nasledovný:

- klient si vyhľadá potrebný dokument v online katalógu UKB
- klient vyplní online objednávkový formulár, odošle ho
- UKB objednávku preverí a odošle správu s kalkuláciou ceny za službu
- UKB okamihom uskutočnenia platby za službu začína proces digitalizácie
- UKB dokument naskenuje
- UKB zašle naskenovaný dokument do OCR servera v Innsbrucku
- UKB odošle klientovi dokument v požadovanom formáte

- UKB vystaví dokument v digitálnej knižnici

Vyhľadanie dokumentu. Klient si vyhľadá dokument v online katalógu UKB a to buď cez OPAC alebo prostredníctvom naskenovaného lístkového generálneho katalógu. Pri zázname dokumentu v katalógu sa zobrazuje ikona služby EoD, prostredníctvom ktorej možno službu bezprostredne aktivovať

Vyhľadávali ste - Univerzitná knižnica - Signatúra: S.D.88849

Autor Štúr, Ľudovít
Názov Starý i nový vek Slovákov
Vyd. údaje Bratislava : Učená spoloč. Šafaříkova , 1935
Fyzický popis 57, [1] s., [1] l. il
Edícia Prameny Učené spoločnosti Šafaříkovy sv. 6
Predmet Štúr, Ľudovít
Poznámka Res. franc
 Exempláre 1 - 2 / 2

1

Žiadanka:

Signatúra S.D.88849
Lokácia BA-UKB-Sklad
Trieda exemplára Prezenčne
Status Žiadaný
Čiarový kód 1800039012

2

Žiadanka:

Signatúra 20.C.00137
Lokácia BA-UKB-Sklad
Trieda exemplára Prezenčne
Status Dostupné
Čiarový kód 1800308626

 objednať e-knihy vydané do r.1930

Po vyhľadání dokumentu a kliknutí na ikonu služby, sa otvorí objednávkový formulár služby. Formulár obsahuje tri skupiny údajov potrebných na spracovanie objednávky. Prvou skupinou sú údaje o klientovi služby, z ktorých najdôležitejším údajom je jeho e-mailová adresa, cez ktorú sa komunikuje a na ktorú sa napokon vyhotovená elektronická kniha odošle. Druhú skupinu údajov tvoria údaje o objednávanom dokument – štandardne názov diela, autor, rok vydania a pod. treťou

dôležitou skupinou údajov sú údaje definujúce spôsob dodania e-knihy. Tu je možné si vybrať elektronické zaslanie e-knihy prostredníctvom elektronickej pošty internetu alebo na optickom médiu vo formáte DVD, ktoré je možné prebrať osobne alebo zaslať klasickou poštou. Štandardný výstupný formát e-knihy je vopred definovaný ako PDF.

 e-kniha na objednávku		
Číslo preukazu	<input type="text"/>	nepovinný údaj - 10-miestny ID kód preukazu
Meno a priezvisko	<input type="text"/>	povinný údaj - meno zákazníka
Ulica	<input type="text"/>	nepovinný údaj - adresa zákazníka
Mesto / obec	<input type="text"/>	nepovinný údaj - adresa zákazníka
PSC	SK- <input type="text"/>	nepovinný údaj - adresa zákazníka
Telefón	(+) <input type="text"/>	nepovinný údaj
E-mail	@ <input type="text"/>	adresa na zaslanie dokumentu
Interné číslo objednávky /	EoD-JOB: <input type="text"/> / <input type="text"/>	vyplní UKB - administratívny údaj
Druh dokumentu	monografia / zborník <input type="button" value="v"/>	výber z ponuky - informácia na spracovanie objednávky
Signatúra	<input type="text"/>	údaj na urýchlenie vybavenia - jeden zväzok / ročník
Názov dokumentu	<input type="text"/>	povinný údaj - názov časopisu alebo monografie
Autor dokumentu	<input type="text"/>	povinný údaj - časopis
Miesto vydania	<input type="text"/>	nepovinný údaj
Vydavateľ	<input type="text"/>	nepovinný údaj
Rok vydania / ročník	<input type="text"/>	povinný údaj
Strany	<input type="text"/>	povinný údaj - v tvare od-do,od-do,...
Počet strán	<input type="text"/>	údaj na výpočet ceny
Forma spracovania dokumentu	e-dokument s plným textom (pdf) <input type="button" value="v"/>	dokument vo formáte pdf nad OCR textom
Forma doručenia dokumentu	<input type="button" value="v"/>	výber z ponuky -

Formulár po vyplnení klient odošle. V spodnej časti formulára je hypertextový link vedúci k informácii o cenníku služby a podmienkach poskytovania služby.

Z hľadiska autorského zákona bolo nevyhnutné rozdeliť klientov služby na dve skupiny.

Prvou skupinou sú zrakovo znevýhodnení klienti. Zákon 618/2003 o autorských právach vymedzuje tejto skupine ľudí takmer neobmedzené možnosti prístupu k informačným zdrojom. Použitím služby

EoD môžu títo ľudia žiadať o vyhotovenie a zaslanie digitálnej kópie akéhokoľvek dokumentu, ktorý slúži ich potrebám. Aby sa predišlo zneužitiu tejto výnimky spomínaného zákona, vybavujú sa objednávky tejto skupiny ľudí na základe inštitucionálnej spolupráce, čo znamená, že UKB prijíma sprostredkovanú objednávku na službu od inštitúcií združujúcich alebo slúžiacich osobám so zrakovými postihnutím, čím je zaručená autentifikácia znevýhodneného klienta a objednávka je verifikovaná.

Druhou skupinou sú bežní klienti – teda ostatní „obyčajní“ klienti. Pre túto skupinu ľudí platí obmedzenie podľa autorského zákona týkajúce sa veku dokumentov. Do služby pre túto skupinu klientov spadajú dokumenty vydané pred rokom 1936, ak sa na dokument nevzťahuje iná podmienka, napr. „nedávna“ smrť autora a pod.

Príjem objednávky. Vyplnená objednávka prichádza na oddelenie MVS, kde sa v prípade bežného používateľa objednávka verifikuje vzhľadom na autorský zákon. V tomto momente spracovávaná objednávka sa inštitúciou sprostredkovaná objednávka javí ako oprávnená, netreba ju verifikovať tak, ako pri skupine „bežných“ klientov, pretože je vďaka tejto inštitúcii zaručená jej oprávnenosť. Po zistení správnosti objednávky a jej oprávnenosti, zašle toto oddelenie elektronickú notifikáciu o prijatí objednávky spolu s kalkuláciou ceny za službu.

Cena za službu je nasledovná. Služba EoD ponúka elektronické knihy v dvoch vyhotoveniach – elektronická kniha vo formáte PFD s textom oddeliteľným od obrazu vzniknutým technológiou OCR pri jej spracovávaní a elektronická kniha bez OCR textu, čo znamená že výsledkom je fotografia alebo obrázok textu, ale nie text samotný. Od týchto parametrov sa odvíja cena za službu. Základný poplatok za službu je 300 Sk bez ohľadu na rozsah dokumentu. Pri elektronickej knihe bez OCR textu to znamená, že v tejto cene je zahrnutých 75 strán dokumentu, pričom každá ďalšia strana nad limit sa účtuje po 4 SK. Pri elektronickej knihe s OCR textom základný poplatok zahŕňa 50 kópií originálu, každá ďalšia kópia na stanovený rozsah stojí 6 SK. V súčasnosti, keďže sa služba stále buduje, je možné uhradiť poplatok za službu len fyzicky v knižnici. Perspektívy vývoja sľubujú do budúcnosti aj iné formy platby.

Výroba e-knihy. Digitalizácia konkrétneho dokumentu sa začína po uhradení poplatku za službu. S ohľadom na povahu digitalizovaného materiálu (historická tlač, farebné ilustrácie a pod.) sa zvolí vhodná technológia. UKB disponuje dvomi druhmi technológií používaných na digitalizáciu. Prvým typom je špecializované snímacie zariadenie Memoria s fotografickou stenou a digitálnou kamerou BetterLight, ktoré je určené pre historické dokumenty, keďže táto technológia v maximálnej miere minimalizuje a vylučuje poškodenie či zničenie dokumentu napr. svetelným či mechanickým vplyvom. Druhým typom je planetárny plošný skener dokumentov do veľkosti formátu A2 určený na

všetky ostatné typy a druhy knižničných dokumentov. Bližšie informácie k danej technológii sa spomínajú v príspevku periodika *ITLib*¹.

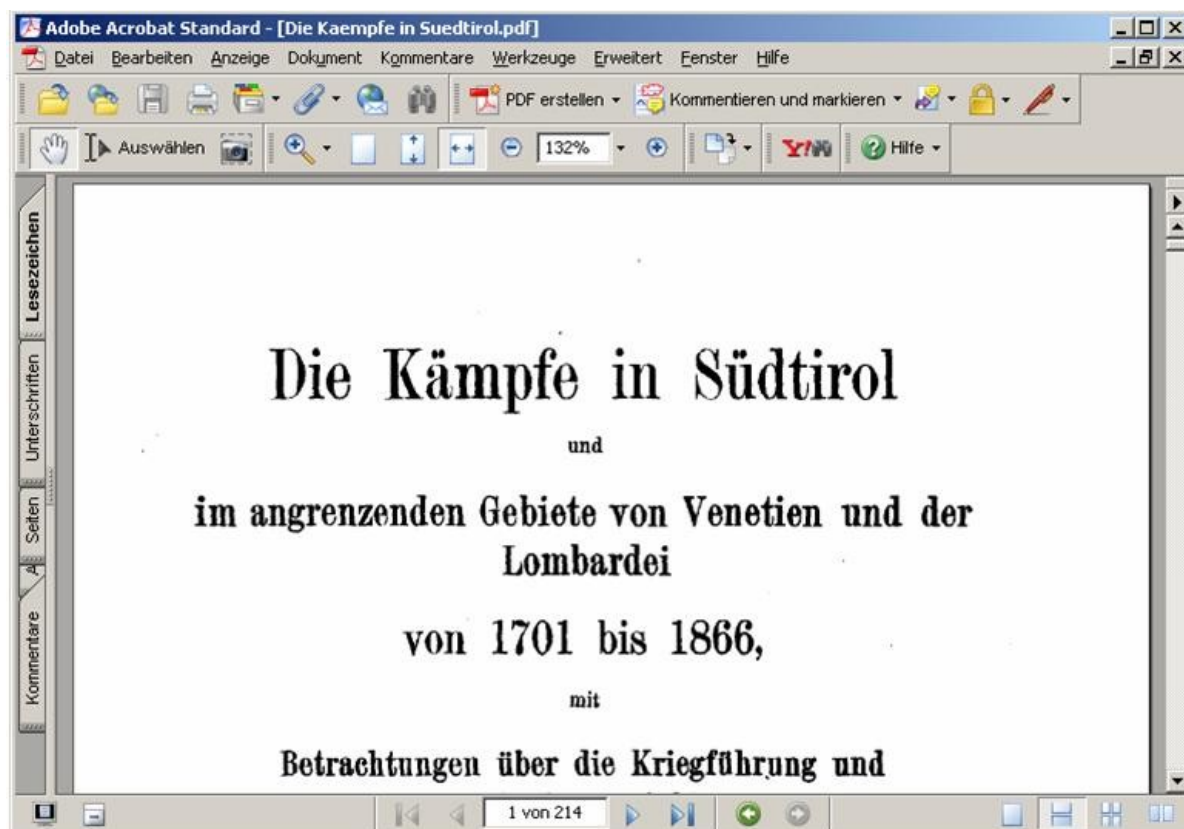
Pretože služba EoD predstavuje projekt realizovaný na medzinárodnej úrovni, boli v rámci konzorcia projektu stanovené základné požiadavky na kvalitu produktov služby. Základnou požiadavkou je snímanie vo farbe, najmä pri digitalizácii historických dokumentov alebo ak sa jedná o graficky pozoruhodný dokument. Čierno-biele, príp. šedé snímanie nie je obmedzené, v zásade sa však preferujú plnofarebné obrazové súbory s minimálnou 8-bitovou hĺbkou obrazu. Čo sa týka hustoty snímaného obrazu, štandardom je snímanie nie nižšie ako 300 DPI, vyššie nie je limitované. Keďže zosnímané obrazy vytvárajú ucelený logický celok v podobe e-knihy, kde primárnym stredobodom pozornosti je informácia, za stanovený štandardný formát obrazových súborov sa považuje formát JPEG (progressive), kompresia obrazu je povolená. TIFF súbory nie sú nevyhnutné.

V tomto štádiu procesu služby sa vytvára poloprodukt, PDF súbor – elektronická kniha zatiaľ obsahujúca len obrazovú informáciu, teda zosnímanú predlohu (ktorou je digitalizovaný dokument), ktorú možno chápať ako fotografiu textu. Ďalším krokom vo výrobe produktu služby je tvorba textovej zložky zo zosnímaného obrazu pomocou technológie OCR, teda optické rozpoznávanie znakov. Model projektu EoD prisudzuje tento krok Univerzitetnej knižnici v Innsbrucku, ktorá disponuje centrálnou infraštruktúrou riadenia objednávok prichádzajúcich z jednotlivých partnerských knižníc, doručovania elektronických kníh a systémom účtovania pohľadávok.

UKB (alebo iná z knižníc konzorcia) vytvorí poloprodukt, ktorý sa vnútornou komunikačnou sieťou odosiela na spracovanie a opäť prijíma už ako finálny produkt.

Úlohou Univerzitetnej knižnice v Innsbrucku je na základe systému ODM (Order Data Management) slúžiaceho celému konzorciu na komunikáciu informácií (medzi sebou navzájom a s klientmi služby zároveň) spracovávať objednávky, riadiť pracovné postupy a komunikáciu s klientom a prevádzkovať DOG systém (Digital Object Generator). Detailnejšie možno hovoriť o prijímaní a evidovaní sprostredkovaných objednávok od partnerských knižníc konzorcia, ich spracovanie systémom OCR, odosielanie objednávok naspäť vysielajúcim knižniciam, spravovanie digitálnej knižnice objednávok partnerov konzorcia, vedenie účtovania vykonaných operácií súvisiacich s OCR. Proces digitalizácie môže trvať 5 – 10 pracovných dní.

¹ PÍROVÁ, J. Digitalizácia v Univerzitetnej knižnici v Bratislave. In *ITLib*.

Publikovanie e-knihy Elektronická kniha sa ako súbor formátu PDF odošle objednávateľovi v elektronickej forme, buď do e-mailovej schránky alebo na optickom nosiči, podľa požiadavky definovanej pri vyplňaní objednávkového formulára.. Prínosom služby pre majiteľa e-knihy je možnosť plnotextového vyhľadávania v texte elektronickej knihy, ktoré je možné vďaka OCR spracovaniu predlohy.

V ďalšom kroku pracovného procesu služby sa elektronická kniha v súlade s dodržiavaním autorského zákona vystaví a voľne prístupná cez WWW verejnosti. Vystavuje sa tak, aby bola vyhľadateľná prieskumovými nástrojmi internetu, teda riadne indexovaná pomocou metadát.. Elektronické knihy vyhotovené pre zrakovo znevýhodnených budú vystavované buď s obmedzeným, šifrovaným prístupom, alebo bude v digitálnej knižnici zverejnená len informácia o tom, že boli zdigitalizované a budú sa distribuovať ďalším záujemcom na osobitnú objednávku.

S vystavením elektronickej knihy na webstránkach UKB je spojené aj ďalšie, sekundárne objednávanie už digitálnych titulov. V poli MARC-štruktúry záznamu jednotlivého dokumentu v online katalógu sa vytvorí informácia (hypertextový odkaz vedúci do digitálnej knižnice), že konkrétny dokument existuje aj v elektronickej podobe.

Štruktúra projektu eTEN EoD

Projekt je z hľadiska organizácie jednotlivých pracovných krokov rozdelený do šiestich pracovných balíkov (Work Package - WP) pracovných činností s presne definovaným časovým trvaním v mesiacoch a s určeným počtom pracovných hodín, ktoré je nutné na danom balíku pracovných činností vykázat', aby si knižnica mohla uplatňovať pohľadávku na finančný grant.

WP 1: Riadenie projektu

Cieľom balíka je riadiť projekt z organizačného, finančného a technického hľadiska, čo predstavuje napr. udržiavanie kontaktu s centrálnym uzlom alebo stanovenie cenníka za službu. Cieľom tohto balíka pracovných činností je prevádzkovať a realizovať projekt v súlade s technickým návrhom projektu a zabezpečiť použitie všetkých zdrojov projektu čo najefektívnejším transparentným spôsobom pri zachovaní si orientácie na výsledok. Výsledkom činností balíka je napr. definícia štandardov kvality digitálnych súborov alebo produkcia reportov o rozvoji/vývoji služby v jednotlivých knižniciach.

WP 2: Rozširovanie výsledkov služby a informovanosť o službe

Spolu s predchádzajúcim pracovným balíkom tvorí hlavný nástroj riadenia projektu, riadi použitie zdrojov, definuje postupy riešenia neočakávaných situácií, zabezpečuje tok informácií v rámci projektu a informuje širokú verejnosť, teda cieľové skupiny služby o jej cieľoch a rozvoji. Hlavným cieľom druhého balíka pracovných činností je rozširovanie informácií o službe jej cieľovým skupinám takým spôsobom, aby bola zabezpečená maximálna informovanosť (aj vo viacerých jazykoch ako je národný jazyk krajiny). Výsledkom činností tohto balíka prác je napr. organizovanie lokálnych, regionálnych a národných workshopov, produkcia letákov, brožúr, informačných sprievodcov, propagovanie služby v médiach a pod.

WP 3: Testovanie služby

Cieľom balíka je implementovať projekt do činnosti knižnice a spustiť experimentálnu prevádzku, teda predmetom balíka je pripraviť a naštartovať skúšobnú prevádzku v knižnici, systematicky zbierať informácie o tejto činnosti a v maximálnej miere prispôbovať systém potrebám klientov. Výsledkom pracovného balíka je modelovanie a definovanie metodológie.

WP 4: Analýza klientely služby z radov individuálnych koncových používateľov

Predmetom pracovného balíka je nájdenie potenciálneho trhu individuálnych klientov pre službu, identifikácia najslubnejších cieľových skupín potenciálnych klientov a voľba najvhodnejších

marketingových postupov. Výsledkom balíka je príprava, tvorba, realizácia a vyhodnotenie prieskumu používateľov služby, ktorého informácie budú slúžiť ako iniciačná analýza klientov služby.

WP 5: Analýza klientely služby z radov inštitúcií ako prevádzkovateľov modelu služby EoD

Cieľom balíka prác je určenie potenciálnych inštitúcií na trhu, ktoré sú schopné a ochotné prevádzkovať službu v ponímaní projektového modelu služby prostredníctvom štruktúrovaných rozhovorov. Náplňou pracovného balíka je vykonať interview s potenciálnou knižnicou a navrhnúť model participácie na projekte. Zámerom analýzy inštitúcií je získanie obrazu o ochote knižníc zapojenia sa do EoD siete služby po skončení projektu.

WP 6: Obchodný plán pre službu

Predmetom tohto balíka prác sú všetky informácie pochádzajúce z predchádzajúcich pracovných balíkov so zámerom ich sumarizácie, analýzy a interpretácie, pričom cieľom balíka je poskytnúť rozumný obchodný plán pre službu EoD zakladajúci sa na analýze individuálneho klienta služby a analýze inštitúcií ochotných participovať na službe. Náplňou pracovného balíka je analýza, plánovanie a návrh na rozvinutie siete lokálnych poskytovateľov služby, teda knižníc v krajine ochotných zaviesť službu EoD do svojej činnosti.

Prieskum používateľov služby EoD

Služba EoD prináša s nové pracovné postupy, s nové nástroje a nový prístup ku klientovi. Pre UKB je to nová výzva – neskúsený zážitok, neprebádané územie. Aby UKB mohla službu adekvátnym spôsobom poskytovať svojim klientom, mala by poznať odpovede na mnohé otázky podobné nasledujúcim:

- Má potenciálny klient záujem o produkt služby?
- Ako dlho je naň ochotný čakať?
- Má preňho význam sprístupniť historické dokumenty, má o ne záujem?
- Do akej výšky poplatku za službu je ochotný objednať si službu?
- Aká je šanca, že službu využije viac ako jeden krát?

Krátko po vstupe do projektu EoD v januári 2006 sa začali prvé teoreticko-metodologické práce na realizácii prieskumu v spolupráci s dvomi študentmi Katedry knižničnej a informačnej vedy FiF UK v Bratislave. Títo pod odborným vedením školiteľky z katedry a odborníčky z UKB realizáciu prieskumu rozdelili na dve časti. Prvou časťou realizovanou na jar bola teoretická príprava obsahujúca prieskum súčasného stavu problematiky, definujúca metodologické postupy a východiská a stanovujúca prieskumom overiteľné hypotézy. Druhá časť, počatá na jeseň, bola orientovaná na praktickú rovinu, teda tvorbu dotazníka ako prostriedku prieskumu, kontaktovanie respondentov a analýza získaných výsledkov.²

Dotazník je rozdelený na dva oddiely – oddiel A zameraný na digitálnu gramotnosť respondentov ako predpoklad na využívanie služby EoD a oddiel B zameraný na prieskum záujmu respondenta o službu. Respondentom dotazníka boli odborníci a študenti historicky orientovaných odborov, keďže služba je zameraná na dokumenty staršieho dátumu.

Digitálna gramotnosť sa v poňatí dotazníka chápe ako schopnosť pracovať (použiť a využiť) so súčasnými technológiami dennej potreby ako napr. počítač, skener, tlačiareň a pod., kopírovanie alebo zálohovanie dát na USB kľúč, CD/DVD, schopnosť pracovať v prostredí internetu či s najbežnejšími softvérovými programami na editovanie textov, prezeranie/úpravu obrazových súborov a pod. Detailné výsledky získané z prieskumu digitálnej gramotnosti nie sú relevantné pre účely tohto príspevku.

Prieskum záujmu respondenta o službu je zameraný na zistenie potenciálnej atraktivity služby pre klienta so zameraním na jeho preferencie formátu vyhotovenia elektronickej knihy, ceny za službu, dodacej lehoty alebo spôsobu doručenia. Pre potreby príspevku sa nerozlišuje medzi odpoveďami odborníkov a študentov.

Neskôr, pre potreby identifikácie optimálnych partnerov služby z hľadiska inštitúcií sa existujúci dotazník modifikoval a distribuoval knižniciam (ako tretej skupine respondentov), ktoré by mohli prejaviť záujem o službu na úrovni aplikácie jej modelu do vlastnej inštitúcie.

Pre potreby príspevku uvádzame výsledky bodov B a C.

Výsledky bodu B – jednotlivec považujúci službu EoD za atraktívnu

Na získanie žiadaného dokumentu mimo konkrétnu knižnicu jednotlivec použije služby (M)MVS, Document Delivery alebo získava dokumenty neformálnym spôsobom (prostredníctvom kolegov či konferencií a pod.). Za výhodu služby považuje napr. bezbariérový kontakt s prameňom, možnosť práce s dokumentom v domácom prostredí, ochrana originálu, poskytuje možnosť kvalitnejšieho vyhľadávania v dokumente, nezávislosť na otváracích hodinách knižnice alebo záchrana úložnej

² CHUDÝ, A., VALENTÍKOVÁ, M. Digitalizácia na objednávku [výskumný projekt]. 2007.

kapacity vo vlastnej (domácej) knižnici, čím väčšina respondentov uvádza svoje rozhodnutie použiť službu pri cene do 10 Sk za jeden digitálny obraz. Za najvhodnejšiu podobu konečného produktu služby respondent zvolil formáty PFD a DOC, pričom viac ako 30% respondentov zvolilo vyhotovenie dokumentu tlačou, čo odporuje filozofii služby EoD. Želaným spôsobom dodania dokumentu je vo väčšine odpovedí respondentov dodanie prostredníctvom e-mailu, pri fyzickej prítomnosti v knižnici je to prevzatie dokumentu na USB-kľúč, preferovanou je platba v hotovosti v knižnici, prostredníctvom Internet bankingu alebo cez konto v UKB pri dodacej lehote 2 – 5 pracovných dní. Väčšine respondentov by nevadilo bezplatné vystavenie elektronickej knihy v digitálnej knižnici, ak predtým za ňu sami zaplatili, pri zachovaní prístupu ku všetkým ostatným takto vzniknutým digitálnym knihám.

Výsledky bodu C – knižnice zvažujúce zavedenie a prevádzkovanie EoD služby

Za alternatívu služby EoD pri získavaní dislokovaných informačných prameňov považujú knižnice služby (M)MVS a Document Delivery, ktorých hlavná nevýhoda je v tom, že sa nevzťahujú na pramene historickej povahy. Text vzniknutý spracovaním obrazu prostredníctvom OCR softvéru využije väčšina opýtaných knižníc, fotografia textu postačí 40%. Zmysel služby EoD vidia knižnice napr. v rýchlejšom prístupe k informačným prameňom, ktoré sú v tlačenej forme nevypožičateľné, pri štúdiu histórie a regionálnych dejín, pri dopĺňaní chýbajúcich dokumentov knižného fondu alebo pri ochrane konkrétnych dokumentov pred ich nadmerným používaním. Definovaním významu služby EoD ju knižnice plánujú využiť. Cenu za jeden digitálny obraz určujú v rozpätí od 10 do 30 Sk, pričom polovica z opýtaných inštitúcií nevyjadřila svoj návrh odvolávajú sa na individuálne potreby a teda motiváciu svojich čitateľov použiť službu. Potreby čitateľa sa podriaďuje aj želaný formát elektronickej knihy ako výstupného produktu služby, ktorý vo väčšine má byť PDF či RTF. V rovnakom pomere sa objavila možnosť JPEG, čo je opäť len obraz textu, nie text samotný. Ako spôsob elektronickeho doručenia produktu služby knižnice preferujú elektronicnú poštu internetu, pri fyzických nosičoch dát väčšina zvolila možnosť prenosu dát na USB kľúči. Medzi spôsobmi platby za službu sú v najväčšej miere zastúpené možnosti platby cez konto v knižnici (v UKB) a Internet banking, lehota dodania objednanej elektronickej knihy sa pohybuje v rozmedzí piatich až siedmich dní. Väčšine opýtaných knižníc neprekáža, ak dokument, ktorého digitalizáciu zaplatili, bol neskôr voľne sprístupnený v digitálnej knižnici, pričom aj ony by mali prístup k zdigitalizovaným dokumentom iných klientov.

Záver

Služba EoD predstavuje pre UKB logickú nadstavbu doteraz poskytovaných služieb MVS – zasielania dokumentov v elektronickej forme. Opiera sa o profesionalitu skúsenosti získané v uplynulom období, či už v rámci pilotného projektu JASON alebo následne pri využívaní elektronického systému MyBib eDoC, ktorý UKB využíva už tretí rok. EoD posúva latku náročnosti na kvalitu a rýchlosť a otvára pre používateľov nové možnosti prístupu a práce s dokumentmi. Potenciál služby významne zvyšuje medzinárodné konzorcium, ktoré otvára zbierky knižníc naprieč Európou. Projekt je však otvorený každej knižnici. Vytvára sa tým priestor na vybudovanie národnej siete EoD, ktorá by mohla byť predmetom návrhu spoločného projektu informatizácie s výhľadom na realizáciu v najbližších rokoch. Rozhodujúci bude však záujem a potreby našich čitateľov - klientov, ktoré treba poznať a predvídať a naša snaha vyhovieť týmto požiadavkám v dnešných a budúcich podmienkach rozvoja spoločnosti založenej na poznatkoch.

Bibliografické odkazy

1. CHUDÝ, Andrej, VALENTÍKOVÁ, Miroslava. Digitalizácia na objednávku [výskumný projekt]. Bratislava : FiF UK, 2007. Študentská práca napísaná pre seminár Metodológia výskumu v odbore na katedre Knižničnej a informačnej vedy.
2. PÍROVÁ, J. Digitalizácia v Univerzitnej knižnici v Bratislave. In *ITLib*. ISSN 1335-7930. 2006, č. 3, s. 34. Dostupné v elektronickej verzii na: <<http://www.evtisr.sk/itlib/itlib063/pirova.htm>>.